

gyémánttá csiszolódott. Ez a gyémánt csillogja be az egész negyedik fejezetet — *Az alsó meg a felső levegő* —, melyben a megszólaltatott alanyok az újságíróknak tollba mondják élettörténetüket.

PISZAR Ágnes

A MÉLABÚ KÉTEZER ÉVES FILOZÓFIATÖRTÉNETE

Földényi F. László: *Melankólia*. Magvető, Budapest, 1984

Könyvében Földényi F. László olyan fogalom filozófia- és esztétika-történeti feltárására tesz kísérletet, amelyet ma már nem is igen nevezünk meg, mert mind egyéni, mind társadalmi jelentésének összetettsége ellenszegül minden egyszeri, egy szóval való megnevezésnek, ahogy erre a könyv írója is utal, mondván, hogy a „szó kevesebbet mond, mint amit közölni akarunk”.

Földényi F. László munkájában a melankólia több megismerési és értékrendszerei síkban bontakozik ki, személyiségi alkatként („típus”), létélményként, a társadalmi szabályrendszerek tartozékaként, s végezetül mint sajátos gnoszeológiai (ismeretelméleti) rendszer. A melankóliának személyiségi síkon történő közelítése filozófia- és tudománytörténeti szempontból, úgymond, „magától adódott”, mivel a modern pszichológia temperamentumelmélete és ennek „típustanai”, megkésített áttételekkel (Pavlov, Jung, Eysenck stb.), az antik világ bölcseleihez, közülük is kivált Hippokratészhez kapcsolhatók, aki, mint ismeretes, a melankóliában elsősorban a *test*, s ebből kifolyólag a *szellem* (kedély) betegségét vélte felfedezni. Földényit azonban nem érdeklik a pszichológiai „típustanok”, neki sokkal több és jelentősebb mondanivalója van épp a *személyiséglélektan* kérdésében.

Az antik világ mítosz- és „pszichológia”-teremtő gondolkodásából kiindulva — kiváltképp Arisztotelészre hivatkozva Földényi a melankolikuskokat „rendkívüli személyiségeknek” tartja, *rendhagyó* személyiségről szól, aki az élet megszokott szabályain kívül áll, de a sors, mely ezt így akarta, az ő személyes sorsa is; *élete, a sorssal kialakított viszonya legalább annyira meghatározza állapotát (betegségét), mint az általa ellenőrizhetetlen kozmosz*”, írja. Vagyis: „A melankóliára, akár csak az örületre, az eksztázis, az önmagunkból való kilépés, tágabb értelemben a létezés törvényének újratemtése a jellemző (. . .), Arisztotelész idejében az őrjöngeni ígét (. . .) a melankóliával rokon értelemben is használták.” Pszichológiatörténeti és antropológiai szempontból figyelemre méltó, hogy a melankólia — mint személyiségi alkat („típus”) — minden jel szerint, *állandó*. Melankolikusok mindig voltak, vannak

és lesznek is, ők a Saturnusnak, a „melankolikus” bolygónak „szülőit-ei”. Ami változik, az a különböző korok és kultúrák viszonyulása a melankolikusokhoz. Olykor a melankolikus típus a társadalmi értékkála csúcására emelkedik, máskor pedig a mélypontra csúszik. Az antikvitásban melankolikus *héroszokkal* találkozunk (Aiasz, Bellerophonész, Hé-
raklész). Egy középkori kézirat szerint akinek „sötét, esetleg sárgászöldes színű bőre van; kicsi, mélyen ülő szeme, amellyel csak ritkán pislog és állandóan a földet bámulja . . . ; szexuálisan gyenge; lusta, nehéz felfogású, de amit egyszer megjegyez, azt többé nem felejt el; a többi embert untatja, ritkán nevet; öltözete gondatlan; csal, lop, hálátlan, zsugori és általában gyűlöli az embereket . . .” A reneszánszban megjelenik a „teremtő melankolikus zseni”, aki „önmaga pusztulása árán is létre akarja hozni saját, mindenkiétől alapvetően különböző világát”, hogy végezetül is megjelenjen az újkor melankolikusa, a „világfájdalmas melankolikus”, aki a 18. századtól kezdve a *magányt*, az *önigazolás kényszerét* és a *szenvedést* választja, s mélabújának romantikus végterméke a szó legszorosabb értelmében vett — *közöny*. „Az újkor melankolikus korántsem az a tökéletes ember, aminek (..) a reneszánsz felfogás tartotta. Evilági földi ember, aki nem a tökéletesség utáni *vágytól*, hanem a létező tökéletlenség *valóságától* melankolikus” — írja róla Földényi.

S ezzel elérkeztünk Földényi fejtegetéseinek második síkjához: a melankolikus létélményhez.

Megfigyelhető, hogy a melankolikus létélményben koroktól függetlenül lappang egy közös vonás: a *tiltakozás*, amely beletörődéssel (belátással, lemondással) párosul. „A melankolikusok példája azt mutatja, hogy elfordulnak a világtól, a civilizáció mindmegannyi rögzült eredménye kérdésessé válik számukra, a tudás, az éleslátás vitathatatlan képessége pedig a magányos, a közélettől visszahúzó ember birtokába kerül”. Esetükben lényeges a világ látszólagos rendjén való átlépés egy „*más*”, öntörvényű, de megvalósíthatatlan világba, tehát a „*vágyak*” világába. Az antikvitásra jellemző a héroszok és filozófusok „melankóliája”, amely „meghatározatlanságra, minden kötöttség és határ feloldására, a legtágabb értelemben vett rendetlenségre irányul”. A hellenizmus idején a melankólia vagy a „rendkívüliség” vagy pedig a „megcsúfoltság” (megvetettség) élményét jelentette. A középkorban a mindent így az „isteni rendet és ésszerűséget” is megkérdőjelező melankolikus eretnek lép a színre, aki, az „ördög szabad prédájává” válik. A reneszánszban a „melankolikus bölcsesség” kétségbeeséssel, világfájdalommal párosul, de útja felfelé vezet, mert új, öntörvényű világok felé mutat, amelyekben az „én” (a melankolikus), a tudás birtokosaként kitarulkozik, s mintegy „*megnyílik* a homály előtt, és hagyja, hogy az beléáradjon.” Végezetül pedig, az új kor polgárisuló világában a „melankolikus bölcsesség” szomorúsággá és az egész világot elborító mélabúvá lesz, az

evilági *negatív lehetőségek* létélménye. Megjelenik az *unalom*, azaz a minden itt és most iránti néma tiltakozás, s ennek ikertestvérei: a *magány* és az *önigazolás kényszere* . . .

Írhatnék a könyv jelzett többi síkjáról, ehelyett azonban — befejezésül — inkább a kötet támasztotta hiányérzetemről szólnék. Arról, hogy miért tűnt Földényi F. László munkája, „befejezetlen szimfóniának”. Sokáig kutattam ennek okát magamban is, a műben is, míg végül rájöttem: Földényi a melankólia filozófiatörténetének bemutatása során megáll a romantikusoknál, a múlt századnál, századunkból csupán ízelítőt ad, s azt is orvostudományi és etikai keretek közé szorítja. Igaza van, hogy a 18. századtól fellendülő *szomatikus* orvostudomány jogtalanul egyenlőségjelet tesz a melankólia és a depresszió közé, s ezáltal „beteggé” nyilvánítja az emberiség mintegy negyedét, mindazokat, akik bizonyos klinikai-pszichológiai mérőskála szerint „átlagon felüli” depressziós tüneteket mutatnak. De téved, amikor hallgat számomra, kifejezetten *filozófiai* kérdésről, amelyek nem az orvostudomány, nem a pszichológia vagy egyéb más tudományos diszciplína hatáskörébe tartoznak, hanem korunk és létünk egyetemes filozófiájának illetékességi körébe. A melankólia ugyanis elsősorban filozófiai probléma, ahogy erre épp Földényi mutat rá. Földényi F. László *Melankólia* című munkája nem ad kielégítő választ arra, hogy ma kik melankolikusok, hol, hogyan, miként élnek és léteznek napjaink kortárs melankolikusai. Mit jelent melankolikusnak lenni, „átok” vagy „erény”? Vannak-e melankolikus társadalmak, kultúrák, szubkultúrák, nemzetek, rétegek, közegek? S mit mond, mondana egy marxista gondolkodó *ma* a melankóliáról.

BARÁTH Árpád

NYELVÜNK MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI EMLÉKEIBŐL

Kertész Manó: *Szokásmondások*. Helikon Kiadó, Budapest, 1985

Kertész Manó (1881—1942) könyvében nyelvünk virágaival, az epikus népköltészetbe tartozó szóláshagyomány különböző alkotásaival foglalkozik. Azokat az állandósult kifejezéseket magyarázza, rendszerezi, amelyeket a köznyelv szólásnak, közmondásnak nevez, gyakran nem téve különbséget a kettő között. A 830 ismert szólást tizenöt témakörbe sorolva tárja az olvasó elé, és már-már a feledés homályából hozza vissza eredeti jelentésüket. Gyűjteménye nyelvünk gazdag művelődéstörténeti emlékeit idézi. „Minden nép nyelvében évezredek története szunnyad” — igazolja állítását szokásmondásaival. Könyvében azonban nem nyelvünk fejlődését vagy legalábbis szókincsünk gyarapodásának történetét öleli fel, hanem a művelődéstörténet ismert tényeivel